

ПРЕДСТАВИ ЗА МЕЖДУЕТНИЧЕСКИТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННА АЛБАНИЯ

Аряна Мучай, Ш. Дзека¹

IDEAS FOR INTERETHNIC RELATIONSHIPS IN MODERN-DAY ALBANIA

Aryana Muchay, Sh. Dzeka

Abstract: This report analyses the important issue for interethnic relationships in modern-day Albania. Conclusions are made for reducing of the political pressure of ethnonationalism by separating the culture from the politics, or if they give all cultural rights to the minority they would separate the culture from the politics (language, religion and etc.). There are some other basic rights that can be used in case if that minority is a specific minimum percentage of that total population.

Key words: Balkans, minorities, Albania, the European Union, Christianity and Islam, ethnocultural ideas.

УВОД

От края на XIX век и началото на XX век историята на балканските държави следва като цяло европейския модел на развитие. Балканите се оказват обаче въввлечени в сложния водовъртеж на международните събития: съюзи и войни за освобождение или преразпределение на територии, поява на нови балкански държави, изостряне на националните проблеми, които превръщат полуострова в труден за разпитане възел от противоречия.

В последвалата война между самите балкански държави се извършва преразпределение на територии, което води до нови преселвания на населението в едни или други части на Балканите. В резултат на Балканската война преселническата вълна води до бягството както на мюсюлмани от освободените територии, но така също и на различно християнско население, предимно от Тракия. Въпреки тези емиграционни вълни нито една балканска държава не остава етнически ед-

нородна. Във всяка от тях съжителстват групи население с различен етнически корен, различна религия и различен майчин език.

Разрешаването на въпросите на малцинствата на всяка една държава би могло да повлияе в положителна насока на подобни процеси и в другите, главно съседни страни, най-вече поради факта, че повечето малцинства са с произход от съседни държави. В Албания основната етническа общност е албанската и тя има добре развита собствена национална идентичност, но в страната съжителстват и други, по-малки етнически общности, като например: гръцка, българска, сръбска, македонска и ромска. Като се имат предвид културните представи, необходимо е да се гарантира зачитането на малцинствата. Най-съществено предизвикателство е интегрирането на населението в едно общо пространство, в което владят правилата на съвместното съществуване и зачитането от всички граждани на културата. За да се постигне целта, е важно да се отслаби политическото напрежение, етнонационализмът

¹ Преподаватели в Юридическия факултет на Университета в гр. Дурас, Албания.

чрез отделяне на културата от политиката, т.е. като се дават на малцинствата всичките им важни права (език, вяра и пр.).

Актуалността и значимостта на темата се определят от факта, че нещата по този въпрос се развиват твърде бавно. Докато Албания чака да стане член на Европейския съюз, държавата забравя да работи в тази посока. От историческа гледна точка става ясно, че нерядко съществуват конфликти между етносите. Последният пример в това отношение е войната в бивша Югославия и най-яркият резултат е, че все още няма конкретно решение на проблема за Косово. Перспективите за разрешаване на тези проблеми показват средно ниво и затова всяка държава на Балканския полуостров трябва да помага на съседите си за по-ниското ниво на конфликти. Европейският съюз по принцип води политика на преодоляване на всякакви бариери между народите и дори постепенно премахване на границите в цяла Европа. Необходимо е тази инициатива да разработи схеми не само за съвместно сътрудничество между балканските държави и Запада. Тези схеми трябва да са приемливи и действени. Характерно е, че на Балканите се смесват два фактора – народност и религия, етническият и религиозният признак. По този начин Балканският полуостров се утвърждава като една от зоните на Европа, където се пресичат двете основни религии – християнство и ислям. Във всяка държава малцинствата трябва да се интегрират на политическо, икономическо, социално и културно равнище.

ПРОБЛЕМЪТ ЗА КОЛЕКТИВНИТЕ И СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДСТАВИ В ПСИХОЛОГИЯТА

НАРОДОПСИХОЛОГИЯТА НА ВИЛХЕЛМ ВУНД

Изследователите смятат, че цялата област на народопсихологията се образува от „историческата народопсихология” и от „психологическата етнология”. В този смисъл народопсихологията е продължение на индивидуалната, доколкото народният дух живее само в индивидите и в тях се извършват същите процеси, които изучава индивидуалната психология. Тяхната концепция не може да се разглежда като социално-психологи-

ческа теория не само в нейното съвременно разбиране, но и в цялото развитие на социалната психология през ХХ в. Именно в такива исторически и научни условия Вилхелм Вунд представя своята концепция за „другата психология”, а именно народпсихологията. Основното е, че народпсихологията е независима, отделена, но и допълваща индивидуалната физиологична психология, но тя предполага изследването на висшите психични функции като езика, културата, магията и феномена на познанието. Психичните феномени на колективно равнище не могат да бъдат обяснени с термините на индивидуалното съзнание. В периода между 1900 г. и 1920 г. В. Вунд публикува десет тома, посветени на психологията на езика, митовете, религията, държавното устройство, правото и т.н. Основна задача в тези колосални усилия е очертаването на научните рамки на народопсихологията, която се явява продължение и допълнение на индивидуалната психология. Вилхелм Вунд смята, че народопсихологията по принцип не е възможно да бъде експериментална наука, нейният обект – висшите психични функции, трябва да се изучават с методите на описателните науки – етнографията, фолклора и лингвистиката. В. Вунд е убеден, че индивидуалната физиологична психология и народопсихологията трябва да се допълват, тъй като само чрез синтеза на техните изводи, може да се постигне една завършена психология. В народопсихологията на В. Вунд се съдържат ценни указания относно общотеоретичното структуриране на съвременната етнопсихология.

ТЕОРИЯ ЗА КОЛЕКТИВНИТЕ ПРЕДСТАВИ НА ЕМИЛ ДЮРКЕМ

Е. Дюркем многократно подчертава, че социалните факти са външни по отношение на индивида и социалната реалност действа като принудителна сила по отношение на човешките индивиди, но когато социалното се намесва в индивидуалния живот, когато колективните представи, колективното съзнание навлизат в индивидуалното съзнание и по този начин контролират и насочват индивидуалния живот, когато определят човека като социално същество се получава индивидуализиране на социалното.

Историческият анализ е предпочитан от Е. Дюркем метод за изследване на човешкото развитие, тъй като според него човекът се е фор-

мирал в процеса на историята. Отправна точка в неговия анализ е двойствеността на човешката социална природа, разбирана от него като съчетание на тяло (биологичното) и душа (социалното). Тези две същества не са субстанциално различни, но в много голяма степен са независими едно от друго и дори често се намират в конфликт.

Теорията за колективните представи на Е. Дюркем е основана на предпоставките на Кантовата критическа философия. Тя разрешава неразрешимата социална природа като я обяснява със съчетаването на индивидуални и наиндивидуални (колективни) представи. Това са наиндивидуални психични регулатори на поведението, израз на колективната психика, които са различни от индивидуалните представи. Колективните представи се индивидуализират и стават част от личността, като влизат в хармония с личния темперамент, характер, представи и т.н.

„ТАБУ-ТО” КАТО ОБЩНОСТЕН РЕГУЛАТОР НА ПОВЕДЕНИЕТО

Подобно на творчеството на Емил Дюркем, психоанализата на З. Фройд също така се е превърнала в колективна представа, определяща в една или друга степен научното мислене през ХХ в.

Според Р. Фар мащабното творчество на В. Вунд за народопсихологията има сериозно влияние върху концепцията на З. Фройд за същността и функциите на табу-то.

Хронологически и по генезис табуто предхожда всеки тип традиционна религия, а също и митологията на народите. То е в основата на нашите вярвания и затова неговият произход и символика са от съществено значение за разбирането на историческите закономерности във възникването на културата.

Според З. Фройд табу-то като социокултурен или етнопсихичен феномен при примитивните народи е в същото време най-старият и неписан морален закон на човечеството. Той смята, че табу-то е в основата на съвестта и неговата поява се корени в амбивалентността на емоциите по отношение на другия, както и на определената нецелесъобразност на някои наши пориви и стремежи. З. Фройд си поставя за цел да разкрие и обоснове рационалната основа на табуто чрез споделяната от него свръхдетерминираност на психичните явления, а оттук и на социалните феномени. Според автора, доколкото митотворчеството и изобщо различните вярвания и свър-

заните с тях практики засягат процеса на въображението, дотолкова те представляват отражение на реални психични процеси. В основата на този подход лежи и разбирането за смисъла на всяка забрана като предхождана от стремеж за удовлетворяването на определени потребности на отделния индивид, което заплашва целостта на групата, племето, родовата общност. В общата рамка на интерпретацията на З. Фройд на културата неизменно се появява необходимостта тези забранени желания да бъдат изместени в сферата на несъзнаваното, за да се актуализира техния ефект върху социалното всекидневие.

З. Фройд разграничава общочовешкото или универсалното и културното или специфичното във функционирането на табуто. Универсалното е, че общите забрани на дадени желания и принципите на тяхното неутрализиране следват едни и същи модели, служат на едни и същи цели – запазването на общността. Културно-обусловеното е, че съдържанията на конкретните форми на табуто имат своя специфика, която се определя от различията в представите за действителността. Това разграничение е важно и за съвременната етнопсихология, тъй като тя непрекъснато трябва да удържа в себе си разбирането за универсално-общочовешко и културно-специфично в изследването на съответните факти.

Интерпретацията на табуто от З. Фройд е развитие на идеята на В. Вунд за психологическо познание, основаващо се на регулативните функции на общностни психични структури. След езика, митовете и обичаите на В. Вунд, след колективните представи на Е. Дюркем, табуто на З. Фройд се извежда също така като общностен психичен регулатор на поведението.

СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДСТАВИ НА СЕРЖ МОСКОВИЧИ КАТО ОБЩНОСТНИ ПСИХИЧНИ РЕГУЛАТОРИ

Серж Московичи оценява теорията за колективните представи на Е. Дюркем като една от най-плодотворните в рамките на социалната психология, но отдава дължимото и Люсиен Леви-Брюл.

Л. Леви-Брюл предлага някои обобщаващи характеристики на колективните представи, отнасящи се до регулативните им функции. Първата се отнася до това, че колективните представи притежават тази особеност, която обикновено се нарича холистическа. Това означава, че на индивида или на общността не трябва да се приписват

изолирани убеждения или категории. Всяка идея или убеждение предполага определено количество други, заедно с които тя, идеята, или то, убеждението, образуват представа. Втората характеристика се свежда до това, че може да се сложи край на всички недоразумения относно природата на колективните представи, ако се остави настрана въпросът дали те са духовни или когнитивни същности. Така те могат да се разберат, като се има предвид тяхната зависимост и принадлежност към което и да е отделно общество или която и да е отделна структура. Това означава, че колективните представи притежават едновременно и когнитивно и афективно знамение. Третата характеристика се свежда до това, че колективните представи съдържат общи убеждения и идеи, съотносими към практиката и реалността, но без да се явяват детайлизирани. Четвъртата характеристика на колективните представи се отнася до това, че всички колективни представи в една културна система притежават еднаква взаимосвързаност и значимост. Всяка една е оригинална и съществена по отношение на другите, така че нито една от тях не се намира в привилегировано отношение и не може да бъде критерий за истинност спрямо другите.

Според С. Московичи именно този четвърти аспект е в основата на невъзможността да бъде изведен и предложен абсолютен критерий за ирационалност на социалното поведение, който да бъде независим от съдържанието на колективните представи и тяхната принадлежност.

Върху основата на тази интерпретация на колективните представи, С. Московичи ги преформулира в социални представи. Идеята за генезиса на социалните представи е призвана да характеризира онова, което се смята за решаващо в процеса на мисленето или в комплекса от убеждения, разделящи дадени групи или цели общества.

С. Московичи предлага общ план на теорията за социалните представи, който се състои от три съществени за нея аспекта: първо, в примата на представите или убежденията; второ, в социалния произход на възприятията и убежденията; трето, в причината, а понякога и принудителната роля на тези представи и убеждения.

Според изследователя социалните представи като цяло не са едни и същи за всички и винаги, а и за различните исторически периоди. Те се модифицират тогава, когато се изменят структурата и проблемите на обществото, в които хората си противостоят едни на друг. Някои социални представи се формират у човека от

средствата за масова информация, от обществените отношения, от комуникативен процес, в който никой не проявява себе си, без каквото и да е преобразуване. Това преобразуване привнася смисъл, понятия, образи, а така също интензивност и връзка на убежденията в самата човешка общност, изразени в съответните социални представи.

Социалните представи са принципите, които генерират позиции, свързани със специфичното участие в съвкупността от социални отношения, като организират и символните процеси включени в тези отношения.

С. Московичи описва социалните представи като когнитивни системи със своя логика и език. Те представляват системи от ценности, идеи и практики с двойна функция: първо да установяват ред, който да осигури възможност на индивидите да се ориентират в материалния и социалния си живот и да го овладеят; второ да спомагат за развитието на общуването сред членовете на обществото, осигурявайки им код за социален обем и код за недвусмислено название и класифициране на различните аспекти от техния живот и индивидуалната им и групова история. Идеята за генезиса и плодотворността на социалните представи характеризира процеса на мисленето или комплекса от убеждения, разделящи дадени групи или цели общества, а в същото време обясняват измененията или превръщанията, които тези процеси и комплекси реализират.

Между архетиповете на К. Г. Юнг, колективните представи на Е. Дюркем или социалните представи на С. Московичи съществува различие в дефинициите и съдържанията, но има и общ елемент. Общото е по отношение на тяхното характеризиране като наиндивидуални рационализирани психични структури, регулиращи общностното и индивидуалното поведение.

РЕГУЛАТИВНИ ФУНКЦИИ НА БАЛКАНСКИТЕ ЕТНОКУЛТУРНИ ПРЕДСТАВИ

ЕТНОКУЛТУРНАТА ПРЕДСТАВА ЗА ОЦЕЛЯВАНЕТО И МИНАЛОТО

В изследванията върху балканската етническа проблематика Л. Георгиев извежда три основни психоисторически наиндивидуални феномена, които в психичен план участват на несъзнателно или на несъзнателно-съзнателно психично ниво в психичната регулация на поведението на балканските етнически общности както в индиви-

дуален, така и в общностен аспект. По този начин авторът формулира тези наиндивидуални психични феномени, обозначени като представи.

Корените на тази представа се крият далеч в миналото на балканските етнически общности. Поради специфичното си географско разположение Балканите винаги са били средище, където се преплитат множество интереси, чиито конкретни прояви в първите векове на новата ера са били арена на множеството набези на различни етноидни групи. Парадоксално е, но вчерашни съюзници и приятели се оказват днешни противници и врагове, което не пречи на съответните лидери по-късно да потърсят отново тяхната помощ. Отсъствието на трайна политическа стратегия е показател не за някакво ниско интелектуално равнище на съответните водачи, колкото за значимостта на представата като регулатор на поведението, адекватен на изискванията, които самото пространство и географска специфика на региона носят със себе си.

По начина си на формиране представата за миналото обслужва представата на оцеляването – било в проявите му като физическо, било като етнокултурно оцеляване. По съдържанието си тази представа изразява традиционната за балканските етнически общности обрънатост и самовгълбеност в миналото, в което се търсят основанията за сегашното и бъдещото им съществуване – и на индивидуално, и на общностно ниво. В този смисъл представата за миналото има две възможни проявления.

Първата, обикновено показната, демонстративната страна в поведението на балканските етнически общности като следствие от психорегулативното действие на представата, е стремежът в миналото да се търсят образци на положителна общностна активност, чрез които да се търси подкрепа за решаването на предстоящите проблеми на съответния балкански етнос. В по-далечното историческо минало, т.е. – в периода на преобладаващото значение на представата за оцеляването като представа за физическото оцеляване, стимулиращото действие на представата за миналото обикновено се търси в припомнянето на забележителните победи над врага, застрашаващ в актуалната ситуация перспективите за съществуването.

В психоаналитичната литература този проблем е разработен в общотеретичен план от Е. Фром и е известен като представа за бягство от свободата, който той извежда като една от съществените психични предпоставки за утвържда-

ването на тоталитарните режими. В балканското етнопсихично пространство, наред с общите характеристики на бягството от свободата, представата за свободата има и свои специфични измерения, определени от взаимодействията с психичните представи на оцеляването и миналото, както и на демографската и политическата специфика на балканската етническа проблематика.

ЕТНОКУЛТУРНАТА ПРЕДСТАВА ЗА СВОБОДАТА

Представата за свободата и предпочитанието към авторитарни управленчески модели се поражда – на първо място – от недвусмислената тенденция балканските етнически общности да са в състояние да възпроизведат своите членове като етнически личности, особено засилена чрез перспективите, които носи със себе си и трансформацията на етническата принадлежност в национална идентичност при осъществената държавна самоличност. Не е случаен фактът, че на мястото на турския феодален деспотизъм в края на XIX век идват авторитарните политически модели на Балканите, някои от тях приближили се твърде и до фашисткия тоталитарен модел през 30-те години на XX век и до края на Втората световна война, заменени на пръв поглед парадоксално, но имайки предвид именно балканската етнопсихична специфика, съвсем закономерно и от комунистическия тип тоталитарно общество. Към това може да се прибави и военнофашизираните диктатури в Гърция и Турция през 60-те, 70-те и 80-те години на XX век, за да се изяснят действителните резултати от регулативните функции на представата за свободата, чиято специфичност на Балканите се определя от фундаменталното значение на етническата проблематика за цялостното обществено политическо поведение, както на общностно, така на индивидуално ниво. За последното, действието на представата се определя и от силната му корелация с представата за оцеляването, за която съществена роля във формирането на балканските наиндивидуални психични феномени играе и петвековното османско господство на Балканите.

Другата проява на представата за свободата е възможно да се наблюдава в самоотнасянето на балканските етнически общности не помежду си, а към други, не балкански култури. В това съотнасяне основополагащо място заема конфликтът между осъзнаването на географската, съпричастност на Балканите към Европа и съще-

временното самоусещане за собствената културна специфичност (малоченност), която прави невъзможна пряката европейска самоидентификация. Историческото възникване и разгръщане на този конфликт определя втората страна на представата за свободата – така нареченият Европейски синдром, чиито регулативни функции слагат трайния си отпечатък върху формирането на балканското политическо и културно поведение както на общностно, така и на индивидуално етническо ниво. Примери за това могат да се видят още при първите прояви на Възраждането на Балканите, но и в настоящия момент в цялостното обществено-политическо поведение на балканските етнически общности, в чиято основа стои именно спецификата на балканската етническа проблематика.

В балканското психоисторическо пространство представата за свободата и като стремеж към европейско покровителство, и като предпочитание към авторитарно тоталитарни политически модели, се свързва с необходимостта от запазването на собствената етническа идентичност, гарантираща индивидуалната реализация поне на нивото на етническата личност. Така тази представа, като израз на противостоеенето между балканските етнически общности в измеренията му на наиндивидуален психичен феномен, е също така една постоянна психична предпоставка за разгръщането на етнически конфликти и кризи като конкретни проявления на балканската етническа проблематика.

ЕТНОПСИХИЧНИ И КУЛТУРНИ ТРАДИЦИИ В МЕЖДУЕТНИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА БАЛКАНИТЕ

Поддържането и възпроизводството на общностна идентичност е резултат и от функционирането на специфичния психичен механизъм на междугруповото възприятие, дефиниран чрез понятието „вътрешногрупов фаворитизъм“. Вътрешногруповият фаворитизъм е известен още и като предпочитания към собствената общност. Той има тенденцията дори за преувеличаване на добродетелите на своята общност и нейните членове в сравнение с други. Предпочитанието към собствената общност обикновено се дефинира като етноцентризъм.

ЕТНОЦЕНТРИЗМЪТ КАТО ОБЩНОСТНО ПСИХИЧНО ЯВЛЕНИЕ. ОСНОВНИ СВОЙСТВА НА ЕТНИЧЕСКИТЕ СТЕРЕОТИПИ

У. Самнър определя понятието етноцентризъм като съчетание на фактите от действителността, при което собствената етническа общност се поставя в центъра на света, а всички останали се съизмерват или оценяват спрямо представите за нейните качества и постижения.

М. Бауер и Д. Кемпбъл определят четири основни показатели на етноцентризма. Първо, възприемането на елементите на своята култура като естествени и правилни, а елементите на другите култури като неестествени и неправилни. Второ, разглеждането на обичаите на собствената етническа общност като универсални. Трето, оценяването на нормите, традициите и ценностите на своята общност като неоспоримо правилни. Четвърто, представата за това, че за човека е найестествено да си сътрудничи с членовете на собствената етническа общност, да им оказва помощ, да ги предпочита и да се гордее с тях, а в същото време да не се доверява и дори да е враждебно настроен към членовете на другите етнически общности.

Сред изследователите няма единно мнение за етноцентризма като общностен психичен факт. Социолозите и политолозите смятат, че етноцентризмът е негативно социално явление, равнозначно на национализма и дори на расизма. Някои социални психолози също смятат, че етноцентризмът е отрицателно психично явление, което се проявява в тенденцията към неприемане на всички чужди групи в съчетание със завишена оценка на собствената общност. Етноцентризмът не бива да се разглежда нито само като положително, нито само като отрицателно явление. Той често се оказва непреодолимо препятствие за междугруповите взаимодействия, но едновременно с това той изпълнява и твърде полезна групова функция относно поддържането на позитивна идентичност и дори съхраняването на целостта и спецификата на етническата общност.

Етноцентризмът може да се наблюдава чрез най-различни форми и степени на изява. Повечето изследователи смятат, че основната причина за това многообразие може да бъде сведена до особеностите на съответната култура. При психологическия анализ на етноцентризма е необходимо да се имат предвид и редица социални фактори, т.е. системата на социалните отношения в

обществото и обективния характер на междуетническите взаимодействия. При наличието на конфликт между етническите общности и други неблагоприятни социални фактори, етноцентризмът може да се проявява в много изразени форми и да бъде определено дисфункционален както за индивида и общността, така и за обществото като цяло.

В съвременната етнопсихология е прието да се смята, че основните механизми, изпълняващи функцията на регулатори в осъществяването на междугруповата диференциация, се представят атрибутивните процеси. Под атрибуция в широкия смисъл на понятието етнопсихолозите са склонни да разбират субективната индивидуална интерпретация на действителността, която във всекидневния живот невинаги се основава на научни знания. В този смисъл на равнището на груповите отношения между етническите общности обикновено се извеждат два основни вида атрибутивни процеса. Първо, стереотипизацията като особен случай на атрибуция, когато на личността се приписват характеристики, основавайки се на нейното членство в съответната етническа общност. Второ, социалната каузална атрибуция или приписването на причините за съответното поведение и постиженията на личността върху основата на нейната етническа принадлежност.

Според Уолтър Липман, който въвежда това понятие, стереотипите са редоположени и културно детерминирани образи на действителността в човешката психика, които първо, спестяват индивидуалните усилия при възприемането на сложни социални обекти, и второ, защитават неговите ценности, позиции и права. С други думи, стереотипите ориентират човека в океана от социална информация и му помагат да съхранява собствената си висока самооценка.

Съвременните етнопсихолози смятат за неправомерно отделянето на етническите стереотипи предимно в когнитивната сфера, което намалява тяхното емоционално-оценъчно значение. Дори описанието на черти със занижена оценка – явно или скрито, присъства в етническите стереотипи, за което е необходимо само да се има предвид специфичната система от общностни ценности, сред чиито членове се разпространява подобна оценка. Също така етнопсихолозите не са склонни и да разграничават някакъв отделен поведенчески компонент, наред с когнитивните и афективните характеристики на етническите стереотипи.

Друго важно свойство на етническите стереотипи е тяхната устойчивост и дори ригидност

във всяка новопостъпваща информация. В действителност етническите стереотипи са достатъчно стабилни общностни психични структури, което нееднократно се доказва и в емпиричните изследвания. Едновременно с това е прието да се смята, че по своите съдържания и насоченост етническите стереотипи могат да се променят и постепенно, не само като резултат от резки промени в обществените отношения и социалната структура. Обикновено такива изменения са резултат не само от отношението към другите етнически общности, но и от исторически променящото се отношение към собствената етническа общност, към приписваните ѝ характеристики и възможности за постижения.

Друго съществено свойство на етническите стереотипи е тяхната съгласуваност, т.е. високата степен на единство на представите между членовете на стереотипизираща общност. В този смисъл етническите стереотипи може да се разглеждат дори само като колективни или общностни представи, които се споделят от достатъчно голям брой хора в пределите на съответната етническа общност. В същото време обаче налице са и опити да бъдат разграничени несъвпадащите с общоприетите индивидуални стереотипи, когато хората на базата на ограничена информация за отделни представители на една или друга етническа общност формулират предварителни и неадекватни изводи за цялата общност.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ И КЛАСИФИКАЦИИ НА ЕТНИЧЕСКИТЕ КОНФЛИКТИ. ВЪЗНИКВАНЕ НА ЕТНИЧЕСКА КОНФЛИКТНОСТ

Като цяло междугруповите отношения, подобно на междуличностните, се състоят от поредици от конфликти и сътрудничества, намиращи се в неразривна връзка. Обикновено, когато става дума за междугрупови конфликти, те се асоциират с революции, религиозна нетърпимост, междуетнически сблъсъци, остри трудови спорове, различни форми на съперничество и т. н.

Етническите конфликти се оказват едни от най-често срещаните и най-значими за живота на съответното общество или за взаимоотношенията между отделни страни. В същото време редица изследователи смятат, че етнически конфликти в чист вид фактически не съществуват. Те отстояват становището, че в действителност са налице конфликти, които могат да бъдат разглеждани като взаимопроникуващи, т.е. всеки от тях

представлява благоприятна социалнопсихична среда за възникването и протичането на другия. В този смисъл конфликтолозите много често не са единни в мнението си за какви по-точно конфликти става дума – за етнически с политическа окраска или обратното.

Независимо от сложността на проблема за точното дефиниране на етническите конфликти изследователите предлагат най-различни техни класификации. По отношение на класификациите, акцентиращи върху целите, които поставят пред себе си във влечените в конфликта страни в противоборството за контрол върху ограничени ресурси, конфликтите според Хоровиц се разделят на четири вида.

Първо, социално-икономически, при които се издигат искания за гражданско равноправие в цялата възможна палитра – от обикновените граждански права до равноправното икономическо положение.

Второ, културно-езикови, при които издигнатите искания се отнасят и засягат проблемите за съхранение или възраждане на функциите на езика и културата на една или друга етническа общност.

Трето, политически, ако участващите в конфликта етнически малцинства се стремят към постигане на политически права – от автономия на местните органи на властта до вероятен пълномащабен конфедерализъм.

Четвърто, териториални, които се основават на исканията за изменение на границите, присъединяване към родствена от културно-историческа гледна точка държава или създаването на собствена независима политическа държава.

Почти навсякъде по света съществуват противоречия между едни или други етнически общности, т.е. налице е междуетническо напрежение в широкия смисъл на думата, което характеризира всяко едно полиетническо общество. Междуетническо напрежение съществува между доминиращата етническа общност и етническите малцинства. То може да бъде както открито и да се проявява под формата на конкретни действия, така и скрито – латентно. В последния случай етническото напрежение може да се изрази в социална конкуренция, достигаща до оценъчно сравнение между своята и другата етническа общност, което обикновено е в полза на собствената общност. В етапа на конфликтно взаимодействие, етническите конфликти притежават тенденцията към саморазвитие и ескалация. От психологическа гледна точка, етническите конфликти не само не започват с началото на кон-

фликтните действия, но и не завършват с тяхното приключване. Така дори и след края на прякото противопоставяне, на етапа на „близането на раните“, конфликтът може да се съхранява под формата на социалната конкуренция и да се проявява чрез възпроизвеждащия се образ на врага в стереотипите и предубежденията.

Основните проблеми в изследването на етническите конфликти в етнопсихологията се свеждат до причините за тяхното възникване, характеристиките на тяхното протичане и перспективите за регулирането или разрешаването им. При обяснението на причините за междуетническите конфликти в етнопсихологията за база обикновено се имат предвид по-общите психологически теории за агресията и конфликта като цяло. Почти всички психологически концепции явно или скрито разделят социалните причини за междугруповите конфликти и причините за социалната конкуренция и враждебност, проявяващи се в действията или в представите на съответните общности.

3. Фройд смята, че враждебността между човешките общности е неизбежна, тъй като конфликтът между техните интереси по принцип се разрешава само чрез насилие. Също така враждебността може и да е позитивна за враждуващите общности, тъй като тя спомага за развитието на общностното чувство при техните членове и осигурява груповата стабилност. Именно тези позитивни психологически характеристики на междугруповата враждебност или агресивност според З. Фройд определя и обективната неизбежност на насилието в човешката история. То може да бъде преодоляно, ако страните доброволно предоставят решенията за техните взаимоотношения на едни надетнонационални военни и политически структури.

Индивидуалните различия също са в основата на междугруповата конфликтност. Сред подходите, анализиращи индивидуалните различия в отношенията с другите групи, най-известна е концепцията за авторитарната личност на Т. Адорно и колектив. Основополагащо за авторите на концепцията е отношението към чуждите етнически общности в процеса на социализацията в ранното детство, в частност амбивалентността на емоционалните отношения в семейството. Изследователите описват нов антропологически тип, наречен „авторитарна личност“, сред чиито черти освен неприемането на чуждите общности се извеждат и други характеристики като сляпо следване на авторитета, механичното подчиняване на общоприетите ценности, стереотипност на мисленето,

агресивност, цинизъм и враждебно отношение към човечеството като цяло. Тази концепция също така води до интерпретацията на междугруповите конфликти най-вече на нивото на индивидуалните взаимоотношения, а не на нивото на общността.

Междугруповите конфликти са резултат също така и от сблъсъка на несъвместими групови интереси, когато само една от взаимодействащите групи може да бъде победител, при това за сметка на другите. Според М. Шериф функционалната взаимозависимост между две групи дори под формата конкурентност води непосредствено до враждебност, която се проявява в негативните стереотипи и социални нагласи, а така също и в ръста на груповата сплотеност. А всичко това осигурява и благоприятна психична среда за появата и развитието на агресивни действия. Значението на изследванията на М. Шериф се свежда до това, че именно той полага основите на интерпретацията на междугруповите конфликти не чрез индивидуалните психични особености на хората (агресивни или авторитарни наклонности), а върху основата на психичните специфики на самото междугрупово взаимодействие.

Теорията за социалната идентичност на Ташфел и колектив също има своя принос към проблема. Изследователите стигат до извода, че несъвместимите групови цели не се оказват задължително условие за възникването на междугруповата конкуренция и враждебност. Като достатъчно основание за тяхната поява се оказва осъзнаването на принадлежността към съответната група, т.е. социалната идентичност и свързаните с нея когнитивни и перцептивни процеси.

Психологическите и социалните причини в етническите конфликти трябва да се разглеждат като непрекъснато взаимодействащи и взаимозависещи си. Очевидно не може да се каже, че психичните феномени, например когнитивните процеси, предшества социалния контекст – реалния конфликт на интереси, както и обратното.

ПРОТИЧАНЕ И ИЗМЕНЕНИЕ НА ЕТНИЧЕСКАТА КОНФЛИКТНОСТ. РЕГУЛАЦИЯ НА ЕТНИЧЕСКИТЕ КОНФЛИКТИ

Наред с проблема за възникването на етническите конфликти, в съвременната етнопсихология с особена значимост се поставя въпросът за протичането на етническите конфликти, тяхното изменение в хода на противопоставянето между конфликтующите страни.

В тази посока началото на разглеждането на когнитивните процеси, които оказват влияние върху протичането на етническите конфликти, обикновено се свързва с изследването на социалната категоризация.

Членовете на дадена етническа общност са склонни да възприемат себе си като най-подходящи един на друг, отколкото те са в действителност. Това прекомерно акцентирание върху вътрешногруповото сходство довежда до деиндивидуализация на собственото полагане в действителността. Тази деперсонализация се изразява чрез чувството за собствена анонимност и недиференцираност в отношенията с отделни представители на чуждата етническа общност. По такъв начин деиндивидуализацията снижава прага на критичността и облекчава осъществяването на агресивните действия по отношение на „враговете“.

Членовете на противостоящите си етнически общности са склонни да възприемат себе си като толкова различаващи се един от друг, отколкото те са в действителност. Много често културните и дори езиковите различия между дадени етнически общности са неопределени и трудно доловими, но в конфликтната ситуация те се възприемат субективно като твърде ясни и отчетливи.

В хода на етническите конфликти междугруповата диференциация протича под формата на противопоставяне между своята и чуждата група – мнозинството се противопоставя на малцинството, християните на евреите, коренното население на чужденците. По времето на конфликта единствено в негативните оценки спрямо враждуващата общност не само изпълнява позитивна за собствената общност функция, но много често се оказва необходимото условие за победата в конфликта.

Акцентът в приемането на социалната информация, влияещ на протичането на етническите конфликти, според Елдъров се явява илюзорната корелация. Последната означава, че два класа явления се възприемат като тясно свързани помежду си, макар че в действителност между тях или изобщо отсъства връзка, или тя е много по-незначителна, отколкото се възприема в случая. Феноменът на илюзорната корелация помага да бъде разбран механизмът на формиране и причината за устойчивостта на етническите стереотипи. В този смисъл етническите стереотипи могат да се интерпретират като илюзорна корелация между груповото членство и негативните

общностни свойства или поведение на другите – негрите са лениви, турците са грозни, германците са милитаристи и т.н.

В хода на етническите конфликти търсенето на причина и отговорност за състоянието на общността се осъществява и с помощта на механизмите на каузалната атрибуция. В световната история са налице безкрайно число примери на агресивното поведение спрямо членовете на чужда етническа общност, които се възприемат като отговорни за редица негативни събития като масови епидемии, глад вследствие на неблагоприятни природни условия, земетресения и т.н.

Във всички подобни случаи е налице проявлението на една особена форма на каузалната атрибуция, а именно атрибуцията на заговор, която осигурява просто обяснение на иначе сложни събития. Върху основата на атрибуцията на заговора се формулират специфични концепции за заговор, характеризиращи се с голямо разнообразие и специфичност.

Очевидно е, че това не е просто търсене на причина, а по-скоро търсене на отговорност, опит да се отговори не на въпроса Защо се случва едно или друго събитие?, а на въпроса Кой е виновен?

Независимо от спецификите възможно е да бъдат отделени някои общи черти на всички концепции за заговора. Обикновено те възникват в ситуациите на икономически, социални или политически кризи или бедствия от типа на епидемиите. Заедно с това винаги се подчертава груповия характер на заговора, а по правило за злосторници се обявяват членовете на малцинствените групи – реални като масоните, правдоподобни като агентите на различни разузнавания, фантастични като всички възможни „тъмни сили”. Много често качеството „заговорници” се приписва на членовете на етническите малцинства, които едновременно осъществяват тайна подривна дейност и биват поддържани от тъмните дяволски сили.

Важно е да се даде отговор на въпроса защо възниква подобен страх пред малцинствените общности, защо на тях се приписва отговорността и вината за всички беди на една или друга мнозинствена общност, на цялото общество. Според С. Московичи причината се свежда до факта, че всяко етническо малцинство, дори и да не подозира това, нарушава задължителните за всички забрани в едно или друго общество. Със своя стил на живот, със своите вярвания, възгледи или действия, етническото

малцинство минимизира стойността на това, което е свято за хората, сред които то живее.

Един от най-сложните и твърде специфични проблеми в психологическата интерпретация на етническата конфликтност, било като напрежение в по-общ смисъл, било като конкретни конфликтни действия в по-тесен смисъл, е този за разрешаването или регулирането на етническите конфликти.

Д. Хоровиц предлага разглеждането, оценяването или преоценяването на следните стратегии за разрешаване на етническите конфликти – ограниченията и възможностите на етническата политика, силата и слабостите на структурните стратегии и обхвата и методологическите основания на преференциалната политика. Максималните видове политика показват тенденция към пренебрегване на съществуващите етнически разделения и отдалечаване от целите с умерен характер. В същото време консолидационният вид етническа политика показва тенденция като изходна позиция да бъде възприето разбирането, че е по-сигурно съвместно съжителство, ако всеки осъзнава съществуването и идиосинкретичността на другия.

В съответствие с това много автори препоръчват няколко метода за преодоляване на крайните форми на етническите конфликти. А. Лийпхарт разкрива четири основни характеристики на консолидационните мерки: 1) голяма коалиция на всички етнически групи; 2) взаимно вето при вземането на решения; 3) етническа пропорционалност при разпределянето на определени възможности и служебни места; 4) етническа автономия, често намираща израз във федерализма. Според Е. Нордлингер видовете етническа политика могат да бъдат подредени по следния начин: 1) стабилна коалиция; 2) пропорционалност; 3) взаимно вето; 4) деполитизация. Други възможности са отделянето на съответната общност или т.нар. „радикална хирургическа операция” в практически план, т.е. обособяването на нови и самостоятелни държави, чиито дългосрочни перспективи обаче се поставят под съмнение. Друга посока на разрешаването на етнически конфликти е това, което Д. Хоровиц нарича „пластичната операция на международната интеграция”. Този вариант е характерен с изместването на конфликта на по-високо равнище от националната идентификация, дължащо се на по-широките териториални граници, уголемяващи по съответен начин и етническите граници.

Освен т.нар. „етническа политика” Д. Хоровиц предлага като възможни подходи и други два вида стратегии, предназначени за намаляване на конфликтното напрежение – дистрибутивната и структурната политика. Обобщавайки перспективите на различните подходи, Д. Хоровиц предлага пет възможни механизма, които могат да се използват конкретно при реализацията на различните политически варианти за решаването на дадени етнически конфликти: дисперсионен механизъм – размиване на конфликта; вътрешноетнически конфликт – техника от типа „разделяй и владей”; използване на стимули за междуетническо сътрудничество; обвързвания; „психологически механизъм” – целия спектър от потребностите на човека, които имат много възможности за дългосрочни решения и етническо спокойствие.

В заключение може да се каже, че не съществува универсален психологически модел да редуциране или разрешаване на етническите конфликти, който да е универсално приложим за всички случаи. По принцип даден конфликт или напрежение могат да бъдат ситуативно преодолявани, но самата предразположеност към конфликтност е обективна психологическа даденост в самото съществуване и взаимодействия между етническите общности.

ЕТНОКУЛТУРНАТА СИТУАЦИЯ В СЪВРЕМЕННОТО АЛБАНСКО ОБЩЕСТВО

ЕТНИЧЕСКИ ПРОИЗХОД НА БЪЛГАРИТЕ И ПРЕСЕЛВАНЕТО ИМ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

Цяла редица източници показват, че най-старите български земи в света се намирили при Имеон. В района на планината Имеон е имало две географски области, които са носели името на древните българи. Едната област се е намирала по течението на р. Зеравшман в днешен Таджикистан, а другата голяма географска област, свързана с древните българи, се е намирала на запад от първата и е носела името Балхара. Попаднали в тази хроника сведения се отнасят за едно от най-късните български преселения откъм Емеон, станало през VI в. Името на вожда Булгарииос съвпада с името на българския предводител Булгар, назован във византийските хроники като водач на една голяма група българи, проникнала в Дакия и Мизия през 535 година.

Как се появяват българите в днешната Албания (тогавашния Илирик) – според Кастелан в „Историята на Балканите”.

Хронологията на българските походи и преселения на провинцията Илирик:

499 година – Българите разгромяват 15-хилядната византийска армия. Оттогава, пише съвременникът на сражението Комес Марцелин залезе завинаги славата на армията на Илирик;

502 година – Огромна българска войска, идвайки от Илирик, нахлува в Тракия без да срещне съпротива от византийците;

504 година – Ханът на старата Велика България при Азовско и Черно море се вдига с войската си от изток и след като превзема цяла Дакия и Панония навлиза в Илирик и Тракия;

515 година – Българите водят мощни военни действия в Илирик, разгромявайки отново армията на тази голяма Византийска провинция;

540 година – Българите воюват по целия Балкански полуостров от Адриатика до Цариград. В провинцията Илирик те превземат тридесет и две крепости.

От 499 до 504 година българите са унищожили почти цялата военна мощ на византийските провинции Тракия и Илирик. Следите, които са оставили след себе си древните българи върху картата на долната Охридска земя, наричана с право някога Долна България са необикновено многобройни и се разпростират чак до брага на Адриатическо море. На територията на днешна Албания са известни от твърде рано крепостите Конина, Корга, Химар, Балиш, чиито имена са от несъмнен древнобългарски произход. За отдавнашното присъствие на България в днешна Албания говори и намереният край Балши надпис от 866 година, в който се съобщава за покръстването на българите от цар Борис. Самото име Балши се среща освен в Албания още и на две други места отвъд Дунава, където от същия тип е името на село Балша. Като цяло следите оставени от Аспаруховите българи в Охридския край и в Албания са многобройни. Българите още с идването си са назовавали със свои имена всички главни градове. В Охридския край това са Охрид, Битоля, Струга, Преспа, Прилеп и др. В Албания – Драч, Балши, Канина, Корча, Химар и др.

Районът, в който живее българското малцинство – в крайграничния пояс на албанско-македонската граница, е един от икономически най-изостаналите райони в Албания.

Икономическата изостаналост на района, в който живее малцинството, ниските и нередовните

лични доходи на заетите в стопанския отрасъл страх от загуба на работа, информационното затъмнение патологичният страх от границата и още много неща сложиха своя отрицателен отпечатък върху националната идентичност на българското малцинство, (Садикай, Х., Голобърдаците на Дибъра).

Между районите Гора, Голо бърдо, Мала Преспа съществува административна граница, която пренебрегва всички норми и природни закономерности, свързани с необходимостите на населението. Ако тръгнем да речем от Стеблево (Голо бърдо) за Булгарец (Мала Преспа) трябва да изминем голямо разстояние от няколкостотин километра, когато пътят може да бъде сравнително по-кратък, за да стигнем до целта си. При това да не се изпускат от предвид лошите пътища и още по-лошите транспортни връзки с които и до ден днешен се сблъсква населението. След като няма транспортна връзка между тези общини съвсем е естествено, че е невъзможно да има и други духовни, културно-просветни или икономически връзки между тях. Административната граница, която е прекъснала нормалните връзки и контакти на българското малцинство помежду си е била поредният удар, насочен срещу интересите на малцинството, от който то не може да се отърси до ден-днешен. Разделени напълно са тези райони, които освен това са трудно проходими, кръстосани с хълмове, долини и дерета си остават все така изолирани и бедни, вследствие на което се налага сам по себе си въпроса – какво всъщност за тези хора е направено в продължение на последните 10 години. И с какво е облекчен животът им и подобрен стандартът в новите административни граници освен че тройно е намалял броят на населението във въпросните райони. Хората в тези райони сякаш са свикнали с проблемите си.

СЪВРЕМЕННА ЕТНИЧЕСКА СТРУКТУРА НА АЛБАНСКОТО ОБЩЕСТВО

От антропологическа гледна точка албанците се отнасят към т.нар. адриатически тип. Широко разпространено е схващането, че етносът им води началото си от древните илири. В защита на тази теория се привеждат редица доказателства (антропологически, археологически, лингвистични и т.н.) и тя се възприема като достатъчно убедителна. Река Шкумбин, която днес практически разполюва албанската територия, от векове се е явявала граница между гетите и тоските,

между северните и южните албанци. Различията между тях са съществували през столетията в някои особености на езика, в поминъка и бита, в материалната и духовната култура и в изповядваната религия. Гетите на север още от Средновековието са в лоното на католическата църква, докато тоските на юг в същото време са били православни и са изпитвали много по-силно влиянието на Византия, а в някои периоди – и на България и Сърбия. След турското завладяване постепенно голяма част от албанците са възприели исляма, но това в никакъв случай не деформира чувството им за народностна принадлежност.

От 1913 г. до днес албанските граници не претърпяват сериозни изменения. В техните рамки обаче изключително бързо, особено в последните десетилетия, нараства числеността на населението. Според статистиките то е 804 000 души през 1923 г., 1 040 000 през 1938 г., 2 600 000 души през 1979 г.; казано с други думи – населението се утроява за период от около половин век. Според официалните данни от 1985 г. в Албания живеят около 3 200 000 души, средно по 103 на кв. км, но с оглед на високия естествен прираст тези цифри несъмнено са нараснали. Все още твърде много албанци живеят в селата – над 60 % от населението.

Албанската нация е най-младата в Европа. При средна продължителност на живота от 70,4 години, средната възраст на населението в страната е около 26 години, като 40 % от него са до 16 години. Това е гаранция за жизнеспособност, огромна инвестиция в бъдещето. Броят на живещите в Албания обаче далеч не изчерпва числеността на албанците, почти половината от които се намират извън границите на родината. При очертаването на албанските граници през 1913 г. извън тях остават територии, компактно населени с албанци. Става дума преди всичко за Косово, но и за някои райони в Западна Македония и Черна гора, както и за крайграничната област в Гърция, наричана обикновено Чамерия. Огромното мнозинство от тях са в Косово, на територията на Република Сърбия (категорично над 1 000 000) и със сигурност над 300 000 са албанците в Република Македония. Албанската диаспора е със свое присъствие и в редица други близки и далечни страни – Турция, Румъния, България, Египет, Аржентина, САЩ, Австралия. Приблизителните изчисления показват, че в края на ХХ в. албанците в родината си и извън нея наброяват около 6 млн. души.

Албанецът е не просто този, който посочва за майчин език албански, и за вероизповедание в

повечето случаи мохамеданството, а този, за когото принадлежността към Албания е главен маркер на неговата идентичност.

При съществуващата голяма етническа пълнота на Балканския полуостров напълно естествено е и присъствието на инороден елемент на територията на албанската държава. Относително най-силно е гръцкото присъствие в южните области на Албания, известни и под името Северен Епир – около 80 000 души (2–3 % от живеещите в страната). В над 20 села около Преспанското езеро и в района на Голо Бърдо живее население с български етнически произход, което нееднократно е давало доказателства за националното си самосъзнание. В Централна и Югоизточна Албания незначително присъства и куцовлашки елемент, а на север съвсем епизодично – черногорски и сръбски.

ЕТНИЧЕСКО МАЛЦИНСТВО

Балканският полуостров се утвърждава като една от контактните зони на Европа, където се пресичат двете основни религии – християнство и ислям. При това ислямът не се изповядва само от традиционното турско население, а също така и от част от местното балканско население – албанци, българи, сърби – което в хода на историческото развитие е възприело тази религия като своя. Така на Балканите се смесват двата фактора – народност и религия, етническият и религиозният признак. За групите население, останали в друга държава като малцинство последиците от това смесване са драматични както в исторически, така и в съвременен план.

Етническите и национално-малцинствени проблеми на Балканите са преплетени до такава степен, че възприемането или налагането на едно или друго решение за един от тях, без да се изхожда от общата историко-политическа основа и взаимовръзката с останалите, може да доведе до непредвидими усложнения и последици, които лесно да надхвърлят границите на региона.

С намесата си европейските и световните институции не само продължават, но дори и задълбочават тази порочна практика. Европейският съюз, който по принцип води политика на преодоляване на всякакви бариери между народите и дори на постепенно премахване на границите в Западна Европа, провежда като че ли противоположна политика на Балканите.

Вместо да съдействат за разтваряне на обществата и за съвместно съжителство, САЩ и

Европа се опитват да наложат тук принципа на държавността дори за малки, затворени малцинства, като по този начин откриват възможността за задълбочаване на противоречията и дори за пълна дестабилизация на балканския регион при наличие на етнически и религиозни малцинства във всяка една от балканските страни, институционализирането на държава на Балканите само по религиозен или етнически признак се превръща в един от факторите на разединение и на сблъсък между балканските държави и народи, който създава прецеден и предпоставки за нови конфликти.

По отношение на термина „етническо малцинство“ съществуват разнообразни определения. Отбелязват се пет характеристики на етническите малцинства: 1. Малцинствата са подчинени сегменти на сложните общества; 2. Малцинствата имат специални физически или културни черти, които се омаловажават от мнозинството (доминиращ сегмент на обществото); 3. Малцинствата са самоосъзнати единици, свързани чрез особени общи за членовете черти и чрез специалните недостатъци, които те причиняват; 4. Членството в малцинствата се предава по рождение, което свързва последващите поколения дори при отсъствието на вида ни особени културни или физически черти; 5. Хората в малцинството по избор или по необходимост са склонни да се женят в рамките на своето общество (Корсини, 1998, с. 305–306).

Етническо малцинство обикновено се счита като подгрупа в рамките на по-широкото общество, чиято култура се различава от него по значим начин. Членовете на етническото малцинство споделят (или се приема, че споделят) съзнанието за отчетливата си идентичност.

Етническо, народностно, национално съзнание, т.е. групово съзнание за принадлежност съществува само тогава, когато се сравнява с друго такова. Няма ли друга човешка група с друго такова съзнание, няма и възможност за сравнение, за отделяне и съответно за идентификация на тази основа. Човек не може да каже какъв се чувства, ако не се сравни с друг. От не по-малко значение е и това, не само какъв се чувства и какъв е даден човек, а и като какъв го възприемат другите. Процесите на идентификация – самоидентификация са взаимосвързани и в тях трудно може да се определи кое е основното първичното.

Ролята на модерната държава и нейните институции е да стимулира в по-голяма степен съществуващото вече съзнание на населението –

членовете на държава, ако то съвпада със съзнанието на елита, който управлява тази държава. В съвременната епоха, пътищата за формиране на определен тип съзнание са ограничени до голяма степен от нормите на демокрацията и на гражданското общество. Това е валидно днес и при разглеждане на въпросите с малцинствата (етнически и религиозни) и техните права от страна на институциите на съответните държави. С проблемите си от такъв характер, както и със средствата и начините за решаването им, балканските страни не правят някакво изключение от съществуваща практика в другите държави по света.

СПЕЦИФИКА НА АЛБАНСКАТА НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ

Поради липсата на достатъчни изследвания и наблюдения не може категорично да се твърди каква е сегашната и бъдеща роля на един или друг етнос във вътрешнополитическия живот на Албания, но във всеки случай фактът, че албанското присъствие в политическия живот на съседите и особено в бившите Югославски републики, както сега в Македония все повече се засилва, означава наред с всичко останало и една типична, политическа мярка относно евентуалните претенции на другите етнически общности в самата Албания към по-активен вътрешно политически живот.

Според проведеното през април – май 2001 година преброяване на населението албанците наброяват 3 250 000, а албанските българи са 45 000, но от неофициални данни те стигат до 200 000. Тези цифри очертават контурите на двете основни етнокултурни групи в страната, но те не представляват емпиричният референт на двата идеални типа.

Албанецът е неоспоримо мнозинство в своята родина, но в същото време остро преживява своята „албанищна“. Резултатите посочват че в Албания проблематизацията на етническата принадлежност е обратно пропорционална на числеността на етнокултурната група.

Националната идентичност е фундаментално многоизмерна и никога не може да бъде сведена до един-единствен елемент, а основни нейни черти са историческа територия или родина, общи митове и историческа памет, масова публична култура, общи, закрепени със закони права и задължения, обща икономика с териториална мобилност за всички нейни членове. Национална идентичност по-скоро трябва да се разглежда като

функционално понятие, обобщаващо в себе си историческо минало, настояще и бъдеще относно оптималното функциониране на всички сфери на социалната практика в съответното национално общество; проблематизирането на това функциониране е всъщност проблематизирането и на националната идентичност.

Чрез процесите на груповия натиск и подчинение, етнонационалната общност е тази, която определя възпроизводството на своите членове като етнонационални личности в резултат от действието на етническото и политическото в качеството им на индивидуални психични регулатори на поведението. Именно етнонационалната култура и езика, на етнонационалното съзнание и самосъзнание, е онзи траен, по-скоро несъзнателен, отколкото съзнателен, психичен регулатор на индивидуалното поведение, който е независим от конкретният индивидуален избор на национална принадлежност, приел или не приел юридическата форма на съответното гражданство.

В исторически и етнопсихологически план, развитието на народностното и националното съзнание сред албанското мнозинство следва условно ту „западния“, ту „източния“ модел, което показва, че наличието на държавно образование не представлява не приемано основната предпоставка за формирането и утвърждаването на груповото съзнание за принадлежност.

Националното съзнание за принадлежност като по-висша фаза на развитие на груповата идентичност се проявява едва в началото на миналия век след освобождаването от турската империя. То се проявява най-напред сред малка група хора (елит) и постепенно разширява обхвата си като възприема сред все по-големи групи хора (маса). Съществуват също така и различни групи население (българско, гръцко) в рамките на албанската държава, за които тя оказва основна и решаваща роля за формиране на ново национално съзнание. От друга страна, извън пределите на Албания остава население с ясно изразено албанско национално съзнание.

ЕТНИЧЕСКИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И ПЪТЯТ КЪМ ДИАЛОГА

Това е един от най-важните проблеми за сигурността и стабилността не само в Албания, но и в целия Балкански полуостров. Изгледите за мир в района до голяма степен ще зависят от способността на държавите да дадат отговор на проблема за националните си малцинства.

Принципите, действащи безотказно в либерални демокрации, са по трудно приложими на Балканите, където малцинствата показват тенденция да виждат в гражданското схващане за държавата като институция, гарантираща равни права за всички граждани, прикритие за върховенството на доминиращата национална група; от своя страна, последната разглежда етническите малцинства като потенциална „пета колона“ на съседните държави. Този елемент на „етнопараноя“ означава, че малцинствата не се доверяват на юридическите гаранции, ако колективните права не се допълват от териториална автономия, а мнозинствата отказват да дават териториално автономия, защото се страхуват от бунт или разпадане на държавата.

За да разберем добре етносите и етническата проблематика трябва да имаме предвид, че основните характеристики на етноса, като етническа култура, език, етническо съзнание и самосъзнание са не само елементи на една дефиниция, но и специфични конкретизации на социалната и духовната връзка в етническата общност, която я възпроизвежда като социална общност.

Доколкото политиката, политическата власт, политическата държава и гражданското общество реализират съгласувано своята цел, произтичаща от ролята им на средство в действието на етническото и политическото, дотолкова може да бъде смятано, че е гарантирано възпроизводството на държавната общност, чрез което да бъде гарантирано и възпроизводството на съответната етнонационална общност и на нивото на социалните образувания и на индивидуално ниво. Въпреки че, реализират своите регулаторни функции на несъзнателно ниво, етническото и политическото имат своите конкретни практически последиствия на индивидуално ниво и на нивото на социалните образувания. Така етническото и политическото като наиндивидуални психични регулатори, определящи и определяни от спецификата на етническите и етнонационални общности са всъщност именно рационализирани поведенчески структури. Разгръщането на конкретизациите на етническото и политическото предполага и проявленията на съответните конфликти и кризи.

Идеологическите концепции, политическите и икономическите процеси и други отношения в обществото, са практически национални стратегии подчинени на действието на етническото и политическото. Следователно привидно икономическите конфликти в крайна сметка имат своите основания в съответствието между целите,

които „трябва“ да изпълняват националната политика, политическата власт и политическата държава, регулиращи цялостната структура на националното общество, в качеството им на средства в действието на етническото и политическото.

Колкото повече в своето практическо функциониране политическата държава, власт и гражданското общество „се приближават“ до изискванията на етническото и политическото в качеството им на наиндивидуални рационализирани поведенчески структури, толкова е по-голяма перспективата за преодоляване и на социалните конфликти и на кризите на националната идентичност. Нещо повече, привидно „съзнателни“ и „рационални“ действия, които в същото време несъответстват на „изискванията“, съдържащи се в „ирационалните“ наиндивидуални психични регулатори на общностното и на индивидуалното поведение, могат да бъдат далеч по-опасни относно това функциониране, отколкото привидно „ирационалните“, но всъщност последователно рационализирани поведенчески структури. Историческото възпроизводство в действието на етническото и политическото заедно с религиозното, които регулирайки етническото и етнонационално поведение, а следователно и поведението на съответните политически държави възпроизвеждат в крайна сметка конфликтите и кризите в историята на човечеството. Това възпроизводство може да бъде преодоляно единствено при положение, че то бъде психологически потиснато от един друг, посилен наиндивидуален психичен регулатор на поведението, какъвто е общочовешкият (Георгиев, 2000).

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗРЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ

Най-съществено предизвикателство за всички държави – нации е интегрирането на населението в общо обществено пространство, в което владеят правилата на съвместното съществуване и зачитаната от всички гражданска култура.

За да се постигне целта е важно да се отслаби политическото напрежение на етнонационализма чрез отделяне на културата от политиката, т.е. като се дават на малцинствата всичките им важни културни права (езикови, верски и пр.), за да се избегне етническата подплата на политиката.

Албания трябва да включва и да осъществи следните основни права, повечето от които са

приложими, ако малцинството представлява конкретен минимален процент от цялото население:

- Право да се говори на майчин език не само у дома, но и на обществени места;
- Право да се използва езика на малцинството при административни и законодателни действия;
- Право на образование на езика на малцинството;
- Право на свобода на контакт с граждани на други страни;

- Право на означаване на градова и улици на два езика.

Трябва да се създават условия за ефективно участие на представителите на българското малцинство в Албания в културния, обществен, икономическия и политически живот.

И преди всичко без своя независима пресслужба, която да бъде посредник на информация в Албания и медиите в България не можем да говорим за решаване на проблемите на българското малцинство в Албания, особено когато става дума за информирането им.

ЛИТЕРАТУРА

- Юнг, К., Г.** Избрано. Кн. 1, 2, 3. Плевен: Евразия-Абагар, 1993.
- Чавдарова, М.** Балканите. София, 1999.
- Голобърдарците, Дрини, № 11, година XXIV, Тирана, 1994.
- Спанчев, Е.** (2001) Древнобългарските земи в западните Балкани. – Македония, бр. 16, година XXXIV. София.
- Селищев, А. М.** Славянското население в Албания. С., 1981.
- Московичи, С.** Социално представление: историческия възглед. – В: Психологически журнал, Москва, 1995, № 1-2.
- Дюркем, Е.** Дуализмът на човешката природа и неговите социални условия. Сб. Социология на личността, София, 1999.
- Георгиев, Л.** Бъдещето на Балканите. София: Филвест, 1993.
- Георгиев, Л.** Балканите между конфликта и мира. София: Филвест, 1997.
- Георгиев, Л.** Критика на етнонационалния рационализъм. София: Филвест, 1997
- Георгиев, Л.** Балканите и новият световен мир. София: Филвест, 2000.
- Георгиев, Л.** Балканите и новият световен ред. София: Филвест, 2000, с. 27–34.
- Дешамп, Ж.** Социалната идентичност и отношения на власт между групите. В: Тодорова, и кол. (състав.), 1990.
- Ангелов, Д.** Византия. Стара Зогора, 1994.
- Асенов, Б.** Нация, религия, национализъм. София, 1994.
- Александров, Е.** Психология на международните отношения. София, 1990.
- Вунд, В.** Проблеми психологии на народите, Москва, 1998.
- Елдъров, Св.** Етнос, нация, национализъм. София, 2000, с. 206–247.
- Елдъров, Св.** Балканите между мира и войната XIV–XX в. София, 2002.
- Castellan, G.** Histori e Ballkanit, Tirana, 1991.
- Feldman, R., S.** Social Psychology: theories, research, and applications. New York: McGraw-Hill, 1992.
- Katz, D., & Braly, K.** Racial Prejudice and Racial Stereotypes. Journal of Abnormal and Social Psychology, 28, 1993, 280–290.
- Katz, D., & Braly, K.** Racial Prejudice and Racial Stereotypes. Journal of Abnormal and Social Psychology, 28, 1993, 280–290.
- Корсини, Р.** (ред.) Енциклопедия Психология. София: Наука и изкуство, 1998.